

*Stimulans actief bezig zijn* : deze aspecten komen sporadisch aan bod in de maan- en steropdrachten. De enkele onderzoeksvraag is meestal ruim geformuleerd en biedt daardoor de leerkracht en kinderen weinig steun. Het zijn meer ideeën die door de leerkracht nader uitgewerkt dienen te worden. Zie b.v. de handleiding bij deel E blz 47 maanopdracht en deel F blz. 20 steropdracht 2.

*Relatie vragen en opdrachten en de lesdoelen*: de vragen en opdrachten in de werkboeken hebben over het algemeen weinig diepgang m.b.t. de behandelde stof. Ze zijn vaak erg simpel. De verbredings- en verdiepingsoopdrachten brengen nauwelijks een differentiatie in de opdrachten aan. Opvallend is dat niet alle doelen d.m.v. verwerkingsopdrachten worden gecontroleerd. In deel C wordt ingegaan op de nomadische leefwijze van de Rendierjagers en op de wijze waarin het rendier voorziet in voedsel en kleding. In de verwerkingsopdrachten wordt niet ingegaan op de nomadische leefwijze.

*Toetsmateriaal*: per blok is er een toets, gericht op reproduceren en toepassen. De methode bevat geen aanwijzingen voor kinderen die de toets niet gehaald hebben, of materiaal voor herhalings-toetsen.

## Vormgeving en varia

Door de kijkboekachtige opzet van deel C is dit deel van de methode zeer aantrekkelijk voor groep 5. Gezien de verhouding tekst en illustratie en gezien de layout zien de overige delen van de methode er op het eerste gezicht ook aantrekkelijk uit.

De methode kent twee soorten verbruiksmateriaal, allebei nodig: de werkboekjes en de kopieerbladen. Bij de methode hoort een los verkrijgbare klassikale tijd balk. De delen A en B hebben als overig materiaal vertelplaten. Bij de methode hoort geen ICT-materiaal.

# Wijzer door de tijd

Educatieve Partners Nederland, later Wolters-Noordhoff, Houten/ Groningen/Houten, vanaf 1997.

Redactie: P. Fenger en K. Hoekstra.

Auteurs: Groep 5 – M. Thewissen en M. Baeten, Groep 6 – C. Snoek en M. van Gog, Groep 7 – T. Visser-Van den Brink en M. Huijzer, Groep 8 – G. Lautenschlager en J.W. Driessen.

*Wijzer door de tijd* bestaat uit:

*Wegwijzer*, Praktijkboek 5 tot en met 8 (handleiding), Leerlingenboek 5 tot en met 8, Werkboek 5 tot en met 8, Twee computerprogramma's.

## De handleidingen

### Uitgangspunten

*Tijds- en historisch besef*

De methode is chronologisch opgebouwd. Groep 5 is gericht op het dagelijks leven en het leven in een kasteel. In groep 5 worden het biologisch, dagelijks en historisch tijdsbesef geïntroduceerd. Groep 6 start in de prehistorie en doorloopt de geschiedenis tot het einde van de Middeleeuwen. Groep 7 start met de Reformatie en komt tot ongeveer 1800. De geschiedenis van ongeveer 1800 tot heden staat centraal in groep 8.

Een visie op de ontwikkeling van tijds- en historisch besef wordt niet expliciet verwoord, maar impliciet is duidelijk, dat de methode werkt aan geleidelijke ontwikkeling van het historisch besef.

*Relatie met de kerndoelen*

In de *Wegwijzer* wordt aangegeven dat de methode voldoet aan de Kerndoelen, maar dit zijn niet de Kerndoelen 1998, omdat de methode toen al verschenen was. Zo wordt er in de methode een heel thema gewijd aan "De Tweede Wereldoorlog mede in vergelijking met oorlog en vrede nu", wordt er aandacht besteed aan standplaatsgebondenheid en aan conclusies trekken uit historische bronnen (maar niet aan voorbeelden van verschillende interpretaties). Er wordt wel aandacht besteed aan staatsinrichting, maar de parlementaire democratie komt niet tot zijn recht.

*Visie op een doorgaande lijn van groep 1 tot en met 8*

De methode geeft geen aanwijzingen voor de groepen 1 tot en met 4. In groep 5 wordt eerst aandacht besteed aan verschillende vormen van tijdsbesef en daarna komen regressief enige historische onderwerpen aan de orde met de introductie van een tijdlijn. In groep 6 komen dan de nomadische, de agrarische en de agrarisch-stedelijke samenlevingsvormen aan de orde, gevolgd door de agrarisch-stedelijke Nieuwe Tijd in groep 7 en de industriële samenlevingsvorm in groep 8.

*Relatie met wereldoriëntatie*: bij de leerstofkeuze wordt wel verwezen naar de domeinbeschrijving Wereldoriëntatie van het Cito, maar verder wordt er niet expliciet ingegaan op de relatie tussen de methode en wereldoriëntatie. Wereldoriëntatie wordt niet genoemd bij de vormingsgebieden.

*Samenhang met andere vak- en vormingsgebieden*: volgens de *Wegwijzer* wordt de samenhang met andere vak- en vormingsgebieden beperkt tot de hoogste groep. Daardoor ontbreken in deel 5 zaken als maandnamen, werken met kalenders en rekenen in verband met tijd. Wel wordt expliciet melding gemaakt van taal, expressie en maatschappelijke verhoudingen. Naast rekenen is ook aardrijkskunde afwezig.

## Uitgangspunten en leerdoelen

*Algemene doelen*

De methode noemt de volgende uitgangspunten:

- het wekken van belangstelling, verbazing en verwondering.
- systematisch bevorderen van historisch besef aan de hand van tijdlijnen.
- op basis van de kerndoelen voor geschiedenis.
- leesbare teksten.
- elke les een verbinding met het heden.

*Doelen per leerjaar, per blok, per les*: bij iedere les worden de doelen aangegeven.

*Kennis, inzicht, vaardigheden en/of attitudes:* de algemene doelen zijn gericht op kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes. In de uitwerking komen de laatste twee doelen het minst uit de verf.

*Relatie begrippen – leerdoelen:* de begrippen worden per les aangegeven. De relatie met de leerdoelen is over het algemeen aanwezig. In de tekst cursief gedrukte woorden moeten de leerlingen kennen. Wat wel of niet cursief moet is niet altijd duidelijk. Zo is in groep 5 'jongensschool' cursief, maar 'meisjesschool' niet. Een begrip wordt in de ene les wel cursief aangegeven, in een andere niet. De samenhang tussen wat in het Informatieblok bij de doelen staat en de 'Historische begrippen en personen' is ook niet steeds helder.

### **Leerstofkeuze en verantwoording**

*De eigen geschiedenis van het kind:* met name in groep 5 is er veel aandacht voor de eigen geschiedenis van het kind. In de andere delen is die aandacht veel minder of ontbreekt die aandacht volledig.

*Lokale, regionale, Nederlandse en/of mondiale geschiedenis:* de methodeschrijvers wilden geen methode vaderlandse geschiedenis maken, maar een methode waarin de geschiedenis van Nederland in relatie tot en in samenhang met de Europese en de mondiale geschiedenis gepresenteerd wordt, met uitstapjes naar het oude China, Egypte, Griekenland, Rome en met ook aandacht voor andere wereldgodsdiensten dan het Christendom. De aandacht voor lokale en regionale geschiedenis is beperkt tot de verwerkingsopdrachten, de Er-op-uit-opdrachten.

*Multiculturele samenleving:* verspreid over de methode is er aandacht voor allochtonen: feesten, de joodse en de Mohammedaanse jaartelling, maar een duidelijke koppeling naar de hedendaagse multiculturele samenleving is niet steeds aanwezig of opvallend afwezig.

*Roldoorbreking:* er is nauwelijks sprake van expliciete aandacht voor roldoorbreking of voor de rol van de vrouw in de samenlevingen. Er zijn wel vrouwelijke identificatiepersonen, maar leerstofinhoudelijk bevat op het gebied van roldoorbreking de methode nogal wat gemiste kansen.

### **Leerstofordening en verantwoording**

*Leerstofordening:* de leerstofordening wordt in de *Wegwijzer* verantwoord. Gekozen is voor een thematische opzet in groep 5 en voor een progressieve opzet in de groepen 6, 7 en 8. Die progressieve opzet wordt aangevuld met enige thema's per groep.

*Ontwikkeling van tijdsbegrip en tijdbalk:* in groep 5 is er veel aandacht voor de ontwikkeling van tijdsbegrip en wordt een tijdlijn geïntroduceerd, dat in latere groepen omgezet wordt in een tijdbalk. Bij de toetsen in het werkboek komt ook regelmatig een tijdbalk-opgave voor.

*Wijze van periodiseren:* de methode kent de traditionele periodisering, maar gaat ook in op de samenlevingsvormen.

*Relatie tussen het verleden en het heden:* de auteurs vinden de relatie tussen het verleden en het heden erg belangrijk. Het beste komt die relatie echter uit de verf in groep 8.

### **Concrete didactische aanwijzingen voor adaptief onderwijs**

*Basisstof en keuzestofactiviteiten*  
Bouwstenen voor adaptief onderwijs zijn te vinden in de *Wegwijzer*: negen waardevolle aanwijzingen, maar de relatie tussen deze aanwijzingen en de rest van de methode is niet altijd even duidelijk. In groep 5 zijn er geen herhalings- en verdieplingslessen. Vanaf groep 6 is er expliciet aandacht voor basisstof, herhalingsstof en verdieplingsstof, met didactische aanwijzingen. Er zijn dan per groep achttien weken basisstof, twee weken terugblik, acht weken toetsen en twaalf weken herhaling en diverse soorten verdieping.

*(Inter)actief en zelfstandig leren, individueel en in groepen:* er is steeds een leerkrachtgebonden les en een les zelfwerkzaamheid. In de uitwerking is dit geslaagd te noemen. Bij de verdieplingsopdrachten wordt door middel van figuurtjes aangegeven hoeveel kinderen aan de opdracht kunnen werken. *Omgaan met verschillen tussen leerlingen:* verspreid over de methode zitten wel aanwijzingen voor het omgaan met verschillen, maar die aanwijzingen hadden wel wat concreter gemogen.

*Gebruik in een combinatieklas:* in de structuur van de methode is rekening gehouden met de het werken in com-

binatieklassen. Dit is o.m. terug te vinden in de opeenvolging van een leerkrachtgebonden les en een zelfwerkzaamheidsles en verder in de themalessen.

### **Concrete didactische aanwijzingen**

*Benodigde tijd voor de onderdelen:* er is per les onderdeel een tijdsplanning aangegeven: 36 lessen van 45 minuten in groep 5 (in de tekst is aangegeven (met een asterisk) waar een les verdeeld kan worden in twee lessen) en 40 lessen van een uur voor de overige groepen (die ook gesplitst kunnen worden in lessen van een half uur) Verder zijn er suggesties voor leerkrachten die meer tijd aan geschiedenis willen besteden en voor leerkrachten die minder tijd aan geschiedenis willen besteden. De tijdsaanduidingen zijn niet altijd realistisch; bij verschillende onderdelen blijkt de benodigde tijd meer te zijn dan aangegeven is.

*Concrete historische verhalen of verwijzing naar historische jeugdliteratuur:* in groep 5 beginnen de leerkrachtlessen meestal met een verhaal. Er wordt ook wel naar jeugdliteratuur verwezen, maar dat is zeer beperkt gebleven. *Functioneel gebruik van de tijdbalk:* er worden in de methode functionele aanwijzingen voor het gebruik van de tijdbalk gegeven.

*Verwijzingen naar bruikbare leer- en hulpmiddelen, waaronder ICT:* in algemene zin vermeldt de *Wegwijzer* materialen. Incidenteel is er in de overige materialen een verwijzing naar een videoband. De software bij de methode heeft betrekking op toetsing.

*Suggesties voor excursies en werken buiten de klas:* er worden maar in zeer beperkte mate suggesties gedaan voor excursies en werken buiten de klas. Zo nodigt groep 5 uit tot een stadswandeling en nodigen verdieplingsopdrachten in groep 6 uit tot bezoeken aan een museum, een kerk en een kasteel en tot een onderzoek naar oude straatnamen.

*Evaluatie, zelfcorrectie en feedback:* de methode bevat enkele mooie voorbeelden van zelfcorrigerende opdrachten. Aan het eind van ieder hoofdstuk is er een toets. Problematisch zijn daarbij de normering ('9-10 antwoorden is goed'). Naast de toetsen zijn er de lessen 'Terugblik'.

*Vakinhoudelijke (achtergrond)informatie:* bij ieder hoofdstuk in de methode hoort een vakinhoudelijk overzicht in het praktijkboek. Op de inhoud van deze informatie is op details nogal wat af te dingen.

*De methode kent geen register.*

## De leerlingenboeken

### Herkenbare uitgangspunten

In de Wegwijzer wordt beklemtoond, dat de attitude verwondering uitgangspunt is en dat gestreefd wordt naar een kritisch-waarderende attitude. Maar deze attitudes ontbreken in de vertaling naar leerdoelen.

### Historisch verantwoorde en juiste stof

*Teksten:* in de methodeteksten komen nogal wat dubieuze zinnen voor met ofwel foutieve informatie ofwel informatie, die makkelijk tot verkeerde beeldvorming kan leiden. De door de auteurs toegepaste versimpeling van de leerstof is daar mede debet aan.

*Afbeeldingen:* ook op de afbeeldingen is per groep bij een aantal het nodige af te dingen op de informatiewaarde. Ook hier missers met name in de bijschriften.

*Kaarten:* vanaf groep 6 zijn er kaarten opgenomen. Ook deze hadden op onderdelen kritischer gescreend moeten worden door de samenstellers van de methode, zoals bij voorbeeld de weergave van de reis van Marco Polo, de weergave van de Chinese Muur, de bronnen van de Rijn ...

*Aansluiting ervaringen en leefomgeving leerlingen:* in beperkte mate wordt aangesloten bij de ervaringen en de leefomgeving van de leerlingen. Het beste in groep 5 – al had daar de leefomgeving een nog wel nadrukkelijker rol kunnen spelen -, beduidend minder in de latere groepen.

*Verhouding tussen tekst en beeldmateriaal:* er is ruim gebruikgemaakt van illustratiemateriaal, veelal in een goede verhouding: vrijwel half-om-half. De methode bevat enkele originele en verhelderende doorsneetekeningen (hoewel wat moeilijk voor groep 5).

*Verhouding tussen verhalende en informatieve teksten:* de verhouding tussen verhalende en informatieve teksten ligt

op ongeveer 40–60% in groep 5 en 25–75% in de hogere groepen.

*Afbeeldingen:* de methode bevat fraai illustratiemateriaal: tekeningen, foto's, schilderijen, zowel oorspronkelijk als hedendaags.

*Taalgebruik:* voor het taalgebruik is de Cito CLIB-leesindex aangehouden, wat geresulteerd heeft in teksten, waar de leerlingen over het algemeen weinig problemen mee hebben.

*Kernbegrippen:* de kernbegrippen zijn aanwezig in het informatieblok in het Praktijkboek. De opbouw is niet altijd even helder en met de cursivering van de kernbegrippen (de te leren begrippen) is zo hier en daar wat misgegaan.

*Factor tijd:* de factor tijd is goed gekoppeld aan de tijdlijnen aan het begin van ieder hoofdstuk in het leerlingenboek. In groep 5 wordt te vaak het begrip 'vroeger' voor alle mogelijke tijden gebruikt.

*Factor ruimte:* in groep 5 is de factor ruimte nog afwezig. Elders zijn duidelijke kaarten opgenomen zonder overbodige informatie.

*Register:* er is in de leerlingenboeken vanaf groep 6 wel een register opgenomen, maar dat is nogal onvolledig (gelet op de cursieve woorden in de tekst).

## De werkboeken

(of verwerkingsopdrachten in het leerlingenboek) en evaluatie

*Gedifferentieerde verwerkingen:* in groep 5 zijn geen herhalings- en verdiepingsopdrachten opgenomen. In de overige groepen wel. Er is weinig differentiatie naar tempo, interesse en niveau, omdat vrijwel alle opgaven over kennis (en inzicht) gaan. De vragen naar begrippen leiden tot letterlijk overnemen uit het leerlingenboek. Voor leerlingen die onvoldoende scoren zijn er herhalingslessen, vooral gekoppeld aan de illustraties van een hoofdstuk. Daarnaast zijn er verdiepingsopdrachten en de lessen 'Terugblik'.

*Gevarieerde verwerkingsopdrachten:* er is veel variatie in de verwerkingsopdrachten: meerkeuze, invul, mening, puzzel, "maak-de-zin-af", herhaling en tekenopdrachten. Ook veel ruimte voor

"eigen mening". Er is relatief minder aandacht voor spel en creatief werk. *Stimulans actief bezig zijn:* er zijn wel verspreid over de methode enige doe-activiteiten, veelal als extra opdracht, maar ontdekactiviteiten zijn maar beperkt aanwezig.

*Relatie vragen en opdrachten en de lesdoelen:* de indruk bestaat dat bij het samenstellen van de methode het maken van relevante verwerkingsopdrachten er bekaaid afgekomen is. De vragen zijn lang niet altijd te relateren aan de lesdoelen, hebben soms wel een heel erg 'open-deur-karakter' en zijn teveel van het type "Wat vind jij ervan?"

*Toetsmateriaal:* bij de methode horen toetsbladen, opgenomen in de praktijkboeken. Voorafgaand aan de toets wordt het studieschema doorgenomen. De vraag is dan wat de leerlingen echt geleerd hebben. De normering van de toetsen is discutabel. De software biedt mogelijkheden tot registratie van de toetsresultaten.

## Vormgeving en varia

De methode heeft een uitnodigende vormgeving, al kleven er wel wat schoonheidsfoutjes aan, zoals het ontbreken van hoofdstuknummers in het praktijkboek en het leerlingenboek. De term 'praktijkboek' had beter 'handleiding' kunnen zijn. Met name het vele illustratiemateriaal maakt de methodevormgeving uitnodigend.

Tot het verbruiksmateriaal behoren de werkboekjes en de kopieerbladen, die opgenomen zijn in het praktijkboek. Bij de methode behoort geen klassikale tijdbalk.

Afgezien de al eerder genoemde toetsregistratiesoftware kent de methode geen overige materialen.

N.B. Tijdens de analyse is een lijst met verkeerd gespelde namen en met fouten in tekst en toetsen aangelegd, die ter beschikking gesteld is aan de uitgever.